

Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska, Uniwersytet Wrocławski
50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 1/311; janusz.lach@uwr.edu.pl

JANUSZ ŁACH

Miejsce wołoskiego dziedzictwa kulturowego w nauczaniu regionalnym na obszarze Beskidu Małego (północnej Żywiecczyny)

Place of the Wallachian cultural heritage for a regional teaching on the Beskid Mały region
(northern Żywiec region)

Słowa kluczowe: Beskid Mały, wołoskie dziedzictwo kulturowe, pasterstwo, edukacja regionalna, nauczanie regionalne

Keywords: Beskid Mały, Wallachian cultural heritage, pastoralism, regional education, regional teaching

WPROWADZENIE

Współcześnie, w regionach górskich o wysokich walorach przyrodniczych i kulturowych, widocznym zjawiskiem jest podkreślenie tożsamości regionalnej przez mieszkańców, w szczególności w kwestii rozwoju turystyki. Rozkwit usług turystycznych na tych obszarach, na których jeszcze do niedawna dominowała gospodarka rolna, staje się ważną gałęzią w rozwoju gospodarczym regionu. Przykładem jest region Beskidu Małego, który generuje potrzebę prowadzenia badań z dziedziny krajoznawstwa, geografii kulturowej oraz etnografii, w celu wykorzystania wiedzy do tworzenia produktu. Obecnie, produkt ten – ze względu na brak gruntownej wiedzy o genezie życia i działalności osadników – często mija się z prawdą krajobrazową i kulturową, gdyż opiera się na zapożyczeniach z innych regionów kulturowych o zdecydowanej tożsamości wizerunkowej, np. z Podhala. Tak więc istotą w procesie zrównoważonego rozwoju dla tego obszaru o bogatym potencjale dziedzictwa kulturowego, z wyjątkową wołoską genezą w tle, jest edukacja regionalna oraz nauczanie regionalne. Ideą nauczania

regionalnego jest ugruntowanie tożsamości mieszkańców dla zachowania bogatego dziedzictwa naszych przodków. Wczesna edukacja szkolna ma szczególne znaczenie, gdyż wychowuje młodego człowieka przez przywiązanie do własnej ziemi, a przez wszechstronną jej penetrację budzi inicjatywę ukazywania wyjątkowego dziedzictwa kulturowego, utożsamiając go z regionem.

Czym jest edukacja regionalna, jakie są jej cele i założenia? Jest ona według Jankowskiego (1990) wprowadzeniem jednostek i małych grup społecznych w tradycję oraz aktualne życie społeczno-kulturalne regionu i środowiska lokalnego. Jest także kształtowaniem wśród młodych jednostek poczucia własnej tożsamości regionalnej jako postawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska oraz autentycznego otwarcia na inne społeczności i kultury (Petrykowski 2003). Rangę edukacji regionalnej podkreślono w dokumencie nazwanym „Karta regionalizmu polskiego”, uchwalonym 25 września 1994 roku na V Kongresie Regionalnych Towarzystw Kultury we Wrocławiu. Do edukacji na poziomie szkolnym odnosi się punkt 6 ww. dokumentu, w którym zapisano: „Szczególna rola w podtrzymywaniu i kształtowaniu świadomości lokalnej i regionalnej przypada systemowi edukacji. Programy nauczania szkół wszystkich szczebli powinny szeroko uwzględniać tematykę regionalną”. W nowej podstawie programowej MEN z 2012 roku¹ istnieją odniesienia do edukacji regionalnej i wychowania międzykulturowego. Wśród zadań wychowawczych formułowanych w rozporządzeniu wskazuje się, że w procesie kształcenia ogólnego szkoła ma stać się miejscem przekazu dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim wspierać ucznia w rozumieniu zachodzących współcześnie zmian społeczno-kulturowych, w tym procesów integracji i globalizacji.

Zagłębiając się w definicję edukacji regionalnej, możemy za Staniczek (1996) definiować ją jako proces kształcenia i wychowania oraz kształtowania tożsamości człowieka związanego ze swoją ziemią i kulturą. Na proces ten składają się dwie drogi nauczania: regionalizacja nauczania i nauczanie regionalne. **Regionalizacja nauczania** rozumiana jest jako nasycenie programu nauczania treściami związanymi z regionem przez wymianę niektórych treści dotychczasowych na regionalne lub przez dodanie treści specyficznych dla regionu. Natomiast **nauczanie regionalne** to specyficzny dobór wartości i treści regionalnych o charakterze ogólnoludzkim dokonany przez samych zainteresowanych celem przekazania ich następnemu pokoleniu jako wartości kulturowej.

Celem artykułu jest więc próba określenia kierunku edukacji regionalnej na obszarze Beskidu Małego (północnej Żywiecczyny) poprzez analizę programów nauczania regionalnego na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjalnej oraz średniej, a także określenie miejsca dziedzictwa kulturowego genезy wołoskiej w pro-

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. z dnia 30 sierpnia 2012 r., poz. 977.

gramach i treściach nauczania regionalnego oraz zbadanie stanu realizacji programu edukacji regionalnej lub wychowania międzykulturowego w szkołach. Celem jest także zwrócenie uwagi na udział innych form edukacji regionalnej w regionie. Dążeniem autora jest również podkreślenie roli wyjątkowego osadnictwa wołoskiego w modelowaniu i definiowaniu krajobrazu górskiego oraz jego wpływu na kształtowanie się góralskiego dziedzictwa kulturowego regionu genezy wołoskiej, będącego istotnym elementem wiedzy krajoznawczej Beskidu Małego.

Artykuł opiera się w dużej mierze na materiale źródłowym, zgromadzonym podczas badań terenowych prowadzonych od 2010 roku, a częściowo opublikowanym w 2015 roku (Łach, Musiał 2015). Materiał statystyczny, obejmujący wiedzę o programach edukacji regionalnej (wiedza o kulturze – zgodnie z programem MEN), w szkołach pozyskano metodą analizy online planów zajęć szkolnych uzupełnionych wywiadem telefonicznym lub osobistym z nauczycielami badanych szkół. Badania przeprowadzono wśród 13 szkół (podstawowych i gimnazjalnych) oraz 3 liceów ogólnokształcących na przełomie 2015/2016 roku. Do realizacji celu uzyskania wiedzy o przynależności etnicznej wykorzystano metodę ankietową przeprowadzoną wśród mieszkańców zachodniej części Beskidu Małego podczas badań terenowych w 2015 roku.

Region Beskidu Małego, jak wykazały obserwacje, nie posiada rdzenia autochtonicznego (Łach, Musiał 2015), a w wyniku procesów urbanizacyjnych obszarów wiejskich oraz ucieczki autochtonów do miast staje się obszarem bez tożsamości regionalnej w kwestii kultury, tradycji i obyczajowości. Zarzucenie działań gospodarskich spowodowało, iż jest również zapomnianym obszarem o wyjątkowej odmianie gospodarki pasterskiej, którą jest gospodarka pastersko-rolna, określana jako polaniarska. Prowadzone badania nad zanikającymi krajobrazami polaniarskimi Beskidu Małego (Łach, Musiał 2015) ukazały istotną potrzebę zapisu form gospodarki polaniarskiej z jej wpływem na krajobraz kulturowy. Przeprowadzone wywiady środowiskowe z już ostatnimi świadkami kultury polaniarskiej uświadomiły pilną potrzebę rejestracji wiadomości o życiu i gospodarce regionu dla kolejnych pokoleń.

ROLA OSADNICTWA WOŁOSKIEGO W KREOWANIU TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ REGIONU

Tradycje pasterskie w całych Karpatach związane są z ludnością wołoską – koczowniczym ludem przybyłym znad Adriatyku, o niewyjaśnionym do dziś pochodzeniu i składzie etnicznym (Czamańska 2015). W XIII stuleciu odnotowano jego obecność na Bałkanach, skąd ruszył ku łukowi Karpat w trzech kolejnych falach migracyjnych. Pierwsza fala wołoska dotarła do łuku Karpat Wschodnich prawdopodobnie pod koniec XIII i na początku XIV wieku. Druga fala wołos-

ska przybyła na obszar Karpat Zachodnich na przełomie XV i XVI wieku, a trzecia w XVII stuleciu (Czajkowski 2009). Głównym czynnikiem, który najprawdopodobniej stymulował ekspansję Wołochów na północ i zachód, był przyrost naturalny społeczności pasterskich oraz związana z tym konieczność zwiększania stad i zajęcia nowych terenów wypasowych oraz możliwość kontynuowania starego stylu życia gospodarczego i organizacyjnego, opartego na małych społecznościach rodowych, a także migrowania w obszary o zbliżonych warunkach fizjograficznych, w jakich ukształtował się ojczysty – dawny sposób życia (Dobrowolski 1938, 1970). Wołosi byli wędrownym ludem pasterskim, który w trakcie wędrówek stopniowo wtapiał się w napotkane na swej drodze lokalne społeczeństwa, zatracając stopniowo cechy wspólnoty plemiennej i przejmując nowe wzorce. Mimo tych przemian, jako wspólnota pierwotnie pasterska, odznaczali się pewną hermetycznością oraz przywiązaniem do własnej tradycji. Dzięki temu relikty owej pierwotnej wspólnoty są do dziś widoczne wśród licznych współczesnych grup zamieszkujących Karpaty. W Karpatach Zachodnich Wołosi wnieśli istotny wkład w formowanie wspólnoty kulturowej grup Górali polskich (od Górali śląskich na zachodzie po Górali sądeckich na wschodzie), ruskich (Łemkowie, Bojkowie i Hucule), Wołochów morawskich i słowackich, przekazując im górski system gospodarki pasterskiej, wzory kulturowe i słownictwo. Ważną cechą tej grupy ludności było zjawisko ponadetniczności kultury, która była na tyle atrakcyjna i asymilacyjna, że przekraczała bariery morfologiczne, wyznaniowe, językowe, a przede wszystkim bariery krwi (Ząbek 2001; Środulska-Wielgus i in. 2009).

Na obszar Beskidu Małego fala osadników wołoskich dotarła na początku XVI wieku (Komoniecki 1704; Stachura 1998; Musiał 2010). Po przybyciu zajmowali oni obszary wyżej położone od istniejącego zasiedlenia, a więc tereny górskie, wprowadzając najpierw gospodarkę pasterską, a potem, ze względów środowiskowych oraz społecznych, gospodarkę pastersko-rolną. Już pod koniec wieku XVI dokonana się zmiana w typie gospodarowania z typu transhumancji na typ określany jako letni wypas górski, który przyczynił się do zatrzymania wędrówki tych osadników (Kopczyńska-Jaworska 1961, 1962) oraz przejścia z pasterstwa *sensu stricto* szałaśniczego do pasterskiego rolniczego (hodowlano-uprawowego).

O migracjach wołoskich (z początku eksploracji tych ziem) świadczą powtarzające się nazwy gór, polan (hol) i miejscowości w Beskidach, a spotykane także w Rumunii, na Ukrainie i na Słowacji. Znakomitym przykładem wołoskiego apeluatywu z terenów Beskidu Małego mogą być takie nazwy, jak: Beskid, Magurka, Kiczera, Przysłop, Groń czy Carchel, które występują powszechnie na całej długości pasma Karpat. Wołoskiego pochodzenia są licznie jeszcze występujące w Beskidzie Małym nazwiska, które mają wyraźne naleciałości rumuńskie i ruskie, m.in.: Błahut, Madej, Putyra, Walaszek, Wołoch (Putek 1959).

W XVII wieku w regionie Beskidów Zachodnich Wołosi prowadzili już osiadły tryb życia. Z chwilą osiedlenia się zaczęli zakładać tzw. zarębki, zajmując pod działalność mieszkalno-gospodarczą wysoko położone obszary i tworząc przysiółki w górnych częściach wsi (Caputa 2004). Nazwy przysiółków nadawane były najczęściej od nazwiska pierwszego osadnika, ale również od wykonywanego zawodu, czynności lub obiektu tam znajdującego się oraz od ukształtowania terenu. Do najbardziej znanych przysiółków m.in. Międzybrodzia Bialskiego czy Żywieckiego związanych z pasterstwem należą: Hrobacza Łąka, Ponikiew, Żarnówka, Szlagory, Beskid, Hyrbik, Kosarzyska (Czulak 2004, 2005). Sam proces zakładania przysiółków związany był z karczowaniem lasu, zwanym cerchlowaniem, które pozwalało przede wszystkim na tworzenie polan leśnych pod wypas owiec, kóz i bydła (Pszczółka 2012). Na polanach tych w okresie od kwietnia do września odbywał się wypas owiec i kóz, a od XIX wieku również krów. W miejscach tych powstawały budowle i urządzenia pasterskie, takie jak szałas, koliby, szopy i koszory umożliwiające bytowanie załogi pasterskiej wraz ze zwierzętami oraz prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie przeróbki mleka. Mieszkańcy osad wołoskich ze względu na bliskość polan od wsi zaczęli łączyć gospodarkę pasterską z rolnictwem, zaś wzajemne proporcje między tymi zajęciami zależały od warunków naturalnych, w jakich funkcjonowała wieś. Na obszarach górskich dominowały więc zajęcia pasterskie, zaś na niżej położonych terenach – zajęcia rolnicze. Cechą typową dla profilu gospodarczego osad wołoskich było też wykonywanie zajęć rzemieślniczych. Na wysokim poziomie stały zwłaszcza te związane z obróbką drewna, skór oraz kowalstwem. Zapewne właśnie te niezwykle umiejętności dostosowania wzajemnych proporcji między zajęciami pasterskimi, rolniczymi i rzemieślniczymi do miejscowych warunków naturalnych i społecznych pozwalają upatrywać źródło sukcesów kolonistów wołoskich w zasiedlaniu nieatrakcyjnych dla klasycznych rolników obszarów. Z punktu widzenia posiadaczy ziemi na obszarach karpaccich zakładanie wsi wołoskich było jedynym dostępnym sposobem zwiększenia dochodów z tych zwykle nieurodzajnych terenów (Szczotka 1949).

Kim są więc współcześni mieszkańcy Beskidu Małego? Jaka grupa etniczna określa region? Są oni po części potomkami osadników z Małopolski oraz osadników wołoskich, których asymilacja wraz z trudami życia i górskimi warunkami pozwoliła określić góralami. Etnografowie na omawianym terenie wyróżnili, głównie Żywczaków oraz w zależności od przyjmowanych kryteriów Babiogórców i Górali myślenickich, czyli Kliszczaków (Pol 1851; Janota 1859; Udziela 1918; Gąsiorek 2007). Górale żywieccy zamieszkują w większości cały obszar Beskidu Małego. Jedynie od wschodu Pasma Jałowieckie (należące do Beskidu Małego) zamieszkują Górale babiogórscy. Od południa granicę stanowi Słowacja, od północy sąsiadują z Krakowiakami zachodnimi na linii Kaczyna–Ro-

czynny, poniżej Andrychowa, zaś od zachodu i północnego zachodu z Góralami śląskimi przez masyw Baraniej Góry oraz Grupę Klimczoka i Szyndzielni (Janicka-Krzywda 2000). Babiogórcy z regionu Beskidu Małego zamieszkują jedynie miasteczko Sucha Beskidzka, gdyż według Janickiej-Krzywdy (2000) tylko Sucha posiada elementy kultury Górali babiogórskich. Dyskusyjne natomiast jest zagadnienie występowania Babiogórców na obszarze Stryszawy. Patrząc przez pryzmat etnografii, gminę zamieszkują Górale żywieccy. Jednak granicą z Góralami babiogórskimi jest pasmo Jałowca, zatem w obrębie miejscowości Stryszawa można napotkać w gwarze i kulturze cechy Górali „spod Babiej Góry” oraz „spod Żywca”. Wieś ta często określana jest jako miejscowość przejściowa pomiędzy Góralami żywieckimi a babiogórskimi (babiogórskie wpływy widoczne są przede wszystkim w Stryszawie Górnej). Kliszczacy to grupa etniczna, która bardzo często przedstawiana jest jako przejściowa pomiędzy Góralami a Krakowiakami. W Beskidzie Małym za wsie kliszczackie uznaje się: Tarnawę Dolną, Zembrzyce, Skawce, Mucharz, Śleszowice oraz Jaszczurową (Musiał 2010; Łach, Musiał 2015).

WARTOŚĆ GOSPODARKI PASTERSKO-ROLNEJ DLA DZIEDZICTWA KULTURY GÓRALSKIEJ BESKIDU MAŁEGO

Wyjątkowe wołoskie dziedzictwo kulturowe regionu Beskidu Małego, za przyczyną rozwoju w latach 70. XX wieku przemysłu konurbacji śląskiej, zaczęło ulegać zanikowi, kosztem procesów urbanizacyjnych obszarów wiejskich. W wyniku tego zarzucono gospodarkę pasterską i rolniczą, doprowadzając do zaniku polan, łąk oraz pól uprawnych. Zamieniono styl architektoniczny i konstrukcyjny zabudowy mieszkalno-gospodarczej na styl bliższy regionom nizinnym, zarzucono gwarę oraz typowy regionalny strój. Współcześnie wydawać by się mogło, że kultura góralska regionu uległa całkowitemu zatraceniu, jednakże dzisiejsze zainteresowanie tworzeniem regionalnego produktu turystycznego sprawia, iż sięga się do korzeni. Podczas prac głównie koncentruje się na wizualnym wizerunku góralszczyzny, a nie na historii życia dawnych mieszkańców, które skupiało się na działaniach pastersko-rolniczych. Pasterstwo na obszarze Beskidu Małego intensywnie zaczęło się rozwijać od XVI wieku, czyli od okresu pojawienia się Wołochów w tej części Karpat Zachodnich o czym pisał Kaczmarczyk (1933) w swym opracowaniu *Przyczynek do gospodarki halnej XVIII wieku w Państwie Łodygowickiem*², przytaczając wielkość wypasu w paśmie

² Dawne określenie dóbr ziemskich, nie zaś struktury politycznej, należących do magnata ziemskiego, obecnie znajdujących się na obszarze województwa śląskiego w południowej Polsce. Państwo łodygowickie powstało w 1608 roku z podziału „państwa” żywieckiego po śmierci hrabiego Krzysztofa Komorowskiego. W granicach „nowego państwa” znalazły się wsie: Bierna, Bucz-

Magurki Wilkowickiej. Stan prosperity nie trwał jednak długo i już od połowy XIX wieku zauważalny był wyraźny kryzys pasterstwa w Beskidzie Małym, spowodowany m.in. zniesieniem serwitutów w roku 1853, a więc prawa do wypasu owiec i bydła w lasach dworskich. Spowodowało to przechodzenie w typ gospodarowania pastersko-rolniczego. Cechą charakterystyczną tego typu gospodarki była bardziej zróżnicowana niż w szałaśnictwie struktura organizacyjna oraz funkcjonalna. Podstawą eksploatacji była indywidualna, a nie społeczna własność polan, na których ważną funkcją była produkcja paszy i w mniejszym stopniu płodów rolnych. W obrębie poszczególnych parceli większa powierzchnia użytkowana była jako łąka kośna lub pastwiska, mniejsza zaś pod uprawę. W zależności od tego, jakie funkcje gospodarcze polany pełniły w określonym roku, można wyznaczyć swoiste typy gospodarki polaniarskiej: hodowlano-sianokośny oraz hodowlano-sianokośno-uprawny (Łach, Musiał 2015). Typ pierwszy obejmował wypas połączony z hodowlą i jednoczesnym, codziennym pozyskiwaniem surowca mlecznego, nieprzetwarzanego na miejscu, lecz transportowanego do wsi w celu jego obróbki. Podczas wypasu miało miejsce jednokrotne, rzadko dwukrotne, koszenie łąk dla pozyskania siana, którego część zwożono do wsi, a resztę magazynowano w szopach. Typ drugi obejmował zadania wymienione w typie pierwszym, uzupełnione o uprawę owsa, żyta, ziemniaków i buraków. W strukturze użytkowania występowały jeszcze dwa podtypy gospodarki polaniarskiej, a mianowicie wypas dzienny oraz wypas etapowy (pośredni). Wypas dzienny charakteryzował się wyprowadzaniem bydła i owiec na polany w ciągu dnia, a następnie jego sprowadzaniem na nocleg do obory, natomiast wypas pośredni był bliższy tradycji szałaśniczej, obejmującej przebywanie (praca oraz nocleg) na polanie przez kilka tygodni. W przypadku wypasu funkcję opieki nad niewielką liczbą zwierząt (2–3 krowy, do 10 owiec) przejmowała jedna dorosła osoba (pasterz-owczorz), mająca do pomocy kilku pomocników w wieku dziecięcym, należących do rodziny. Do koszenia trawy i prac polowych dochodziły osoby dorosłe – krewni z rodziny właściciela polany oraz sąsiedzi.

Prowadzenie gospodarki polaniarskiej wykreowało swoisty układ architektoniczno-krajobrazowy polan śródleśnych. Na polanie stokowej lub grzbietowej, zazwyczaj o ekspozycji południowej i południowo-zachodniej (Łach, Musiał 2015), stawiano zespół polaniarski, który tworzyła: szopa, koszor, letnia kuchenka, prymitywny szałas, miejsce na toaletę, palenisko. Na polanie wydzielano strefę łąki kośnej, strefę pastwiska oraz strefę pola uprawnego. Ważną budowlą identyfikującą gospodarkę polaniarską była szopa ze względu na swą stacjonarność (pozostałe obiekty były rozbieralne i mobilne podczas prac na polanach). Szopa pełniła funkcję magazynu na siano i sprzęt rolniczy, czasami stanowiła schronisko

Fot. 1. Szopa kamienna na Cinalkowej Polanie w paśmie góry Żar (źródło: J. Łach, Musiał [2015])

Photo 1. A stone hut on the Cinalkowa meadow (source: J. Łach, Musiał [2015])

dla ludzi i zwierząt. W regionie Beskidu Małego wyróżniono trzy typy konstrukcyjne szop: kamienną, drewniano-kamienną oraz drewnianą. Spośród tych typów konstrukcyjnych typ szopy kamiennej (fot. 1), ze względu na konstrukcję i architekturę, określany jest jako wielka osobliwość etnograficzna regionu (Hołub-Paciewiczowa 1930; Leszczycki 1932; Dorywalska 1974; Zawiejska 1986).

STAN NAUCZANIA REGIONALNEGO W REGIONIE BESKIDU MAŁEGO

Obecnie edukacja regionalna, określana również jako edukacja środowiskowa (Theiss 1999) rozumiana jest jako wiedza o małej ojczyźnie, jako proces dydaktyczno-wychowawczy, który polega na poznawaniu, nauczaniu i popularyzowaniu wiedzy o środowisku miejscowym, życiu jego mieszkańców, poznawaniu środowiska społecznego, przyrodniczego i kulturalnego oraz jako proces kształtowania i rozwoju kompetencji własnego środowiska m.in. w kwestii rozwoju usług turystycznych. W procesie dydaktyczno-wychowawczym istotnym zamierzeniem jest przede wszystkim rozwijanie w uczniu poczucia własnej tożsamości regionalnej, a tym samym kształtowanie postawy zaangażowania się w sprawę własnego środowiska przy jednoczesnej tolerancji innych kultur (Zelma 2000). Z badań przeprowadzonych na obszarze Beskidu Małego zauważalna jest duża dysproporcja pomiędzy teorią a praktyką w nauczaniu regionalnym. Z analizy planów nauczania szkół regionu oraz z rozmów przeprowadzonych z nauczycielami wynika, iż nie jest realizowany żaden program regionalnego nauczania w ramach podstawy programowej „Wiedza o kulturze” Ministerstwa Edukacji Narodowej. Na poziomie szkolnictwa podstawowego i gimnazjalnego nie ma odrębnego przedmiotu z autorskim programem edukacji regionalnej. Wyjątek stanowi szkoła średnia m.in. w Żywcu, gdzie istnieje przedmiot kultura, jednakże nie są na nim prowadzone zajęcia *stricto* związane z dziedzictwem kultury góralskiej, a tylko w ramach dodatkowych zajęć organizowane są różne konkursy wiedzy o folklorze. Nieliczni nauczyciele przyznają, iż realizowanie wiedzy o kulturze góralszczyzny odbywa się często na lekcjach wychowawczych, podczas wycieczek o zasięgu lokalnym lub w czasie uroczystości, głównie kościelnych (jasełka). To wtedy, tylko dzięki pasji i patriotyzmowi lokalnego nauczyciela, są przekazywane informacje o kulturze i folklorze. Informacje te są często zależne od indywidualnego postrzegania zjawisk i procesów przez nauczyciela, a więc nie w pełni merytorycznie poprawne. Brak fundamentalnych opracowań monograficznych opisujących tradycję i obrzędowości sprawia, iż nauczyciel nie dysponuje uniwersalnym – aplikacyjnym warsztatem pracy i spójną metodyką dla nauczania w swoistym regionie. Obecnie, w ramach tzw. edukacji regionalnej, najczęściej poruszonymi tematami są: „Nasz region – moja gmina”, „Moja mała

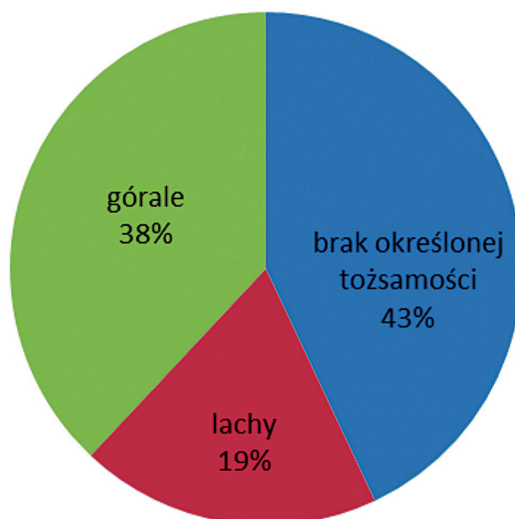
ojczyzna”, „Patron szkoły”, „Moja miejscowość”, „Podania i legendy”. Brak jest natomiast tematów z kategorii dziedzictwa kulturowego obejmującego genezę i historię osadnictwa, życia i działalności mieszkańców regionu określanych jako górale – potomkowie pasterzy wołoskich. Możliwość pozyskania takiej wiedzy oraz kontakt z tradycją i obrzędowością uczniowie mają jedynie podczas warsztatów i konkursów organizowanych głównie przez domy kultury lub uczestnictwo w zespołach folklorystycznych. Nieliczne zespoły, takie jak Dziecięca Kapela „Kozinianie” z Kozinca, Regionalny Zespół Pieśni i Tańca „Gilowianka” i „Groniczek” z Gilowic, Zespół Pieśni i Tańca „Porąbczanie” czy Dziecięcy Zespół Pieśni i Tańca „Jaworzyna” z Międzybrodzia Żywieckiego, kształtują wśród młodego pokolenia poczucie własnej tożsamości regionalnej, lecz dotyczy to nielicznej grupy młodzieży.

Inną formą w odkrywaniu i wartościowaniu swojego pochodzenia jest uczestniczenie czynne lub bierne w licznych festiwalach folklorystycznych odbywających się w regionie, m.in. w prestiżowym Tygodniu Kultury Beskidzkiej. Często czynne poznawanie przez młodzież kultury regionu kończy się wraz z momentem ukończenia szkoły średniej i migracją edukacyjną do dużych ośrodków miejskich, niejednokrotnie bez dalszych perspektyw kontynuowania pozyskanej wiedzy na wyższym poziomie kształcenia. Panaceum na taki stan mogą być działania Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego, który wspólnie z Kuratorium Oświaty w Krakowie organizuje Konkurs wiedzy etnologicznej „Świat kultury wokół nas i w nas”. Celem tego konkursu jest odkrywanie przez młodzież zależności między przynależnością do kultury regionu a poczuciem przynależności i tożsamości narodowej, a na zwycięzców czekają indeksy na stacjonarne studia pierwszego stopnia w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Trudnością w nauczaniu regionalnym na obszarze Beskidu Małego północnej Żywiecczyny jest nie tylko brak programu nauczania, pomocy dydaktycznych, ale brak poszukiwania tożsamości kulturowej przez samych mieszkańców (nauczycieli), co następnie ma wpływ na pracę z młodzieżą. Z przeprowadzonych badań ankietowych wśród mieszkańców Międzybrodzia Żywieckiego, Międzybrodzia Bialskiego, Czernichowa, Porąbki oraz Oczkowa wynika, że aż 43% badanych nie potrafi określić swojej przynależności etnicznej – są to głównie młodzi mieszkańcy, 19% określa się jako Lachy/Ślązacy (są to głównie osoby napływowe), a tylko 38% uważa się za górali, w tym aż 94% to osoby starsze (ryc. 1).

PODSUMOWANIE

Współcześnie, idea nauczania regionalnego jest ważnym zjawiskiem dla zachowania tożsamości kulturowej mieszkańców górskich obszarów Karpat Zachodnich oraz dla zachowania bogatego dziedzictwa naszych przodków –

Ryc. 1. Struktura deklarowanej przynależności etnicznej mieszkańców zachodniej części Beskidu Małego (opracowanie własne)

Fig. 1. Structure of the ethnicity of the inhabitants of the western part of the Beskid Mały (author's compilation)

Ojców Europy – jak można by określić osadników wołoskich. Prowadzone badania etnogeograficzne na obszarze Beskidu Małego pozwoliły na wyróżnienie zanikającej kultury pastersko-rolnej regionu, ukazując bogate w swej strukturze wołoskie dziedzictwo kulturowe. Zwrócenie uwagi na gospodarkę pastersko-rolną (polaniarską), jako szczególnego wyróżnika krajobrazu Beskidu Małego, doskonale wpisuje się w ideę nauczania regionalnego. Ten wyjątkowy dobór treści regionalnych może służyć następnemu pokoleniu jako istotna wartość kulturowa. Wartość ta, jak i całościowa wiedza o historii kultury wołoskiej, przekazywana jest obecnie jedynie w formie nauczania regionalnego i nie istnieje w szkolnych programach nauczania regionalnego. Powyższy stan warunkowany jest prawie całkowitym brakiem zainteresowania grona pedagogicznego prowadzeniem zajęć nieobjętych podstawą nauczania. Wadą obranego kierunku nauczania regionalnego jest docieranie tylko do nielicznej grupy młodzieży, przez angażowanie jej do udziału w różnych konkursach wiedzy o regionie, festiwalach czy działalności w zespołach folklorystycznych – wydarzeniach organizowanych głównie przez gminne ośrodki kultury.

Obecnie, dzięki nielicznym nauczycielom identyfikującym się z góralszczyzną, realizowane są „autorskie programy nauczania regionalnego” przez ukazywanie wybranych, charakterystycznych elementów tradycji i obrzędowości regionalnej w ramach zajęć pozaszkolnych.

SUMMARY

The article raises an issue of a place of a highlander cultural heritage of the Beskid Mały in the inhabitants' regional identity. The agro-shepherd economy, nowadays rejected and forgotten due to urbanization caused by industrial development in the second part of the 20th century, is a part of this heritage. In the article the role played by old Wallachian agro-shepherd economy with its forms which are a great ethnographic curiosity of the region and which shape extraordinary cultural landscape, was presented. Ethno-geographical research allowed to pay attention to the process of cultural illiteracy especially of Wallachian cultural heritage. The attempt to define it was based on school education and complemented with interviews with adult inhabitants of the western Beskid Mały. As researches prove, the knowledge on highlander heritage is presented only in the forms of regional teaching during extracurricular lessons (folk bands, workshops, competitions etc.) organized by regional cultural centers. On the other hand, adult society has problems with defining its cultural affiliation, at the same time influencing objective message of history, tradition and culture.

LITERATURA

- Boczkowa B., 2000: *Edukacja regionalna*, Nowa Szkoła, 3.
- Caputa Z., 2004: *Przysiółki górskie – ważny element krajobrazu Beskidu Żywieckiego*, Karta Groni XXIII, Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, 107–116.
- Czajkowski J., 2009: *Włosi jako grupa etniczna po obu stronach Północnych Karpat*, [w:] *Polska–Słowacja pogranicze kulturowe i etniczne*, Archiwum Etnograficzne, 49, Wyd. LUD, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Śląski, 29–71.
- Czamańska I., 2015: *The Valachs – several research problems*, Balcanica Posnaniensia XXII/I, Ius Valachicum I, Poznań–Bucharest, 7–16.
- Czulak M., 2004, *Nazwy przysiółków w Międzybrodziu Bialskim*, Karta Groni XXIII, Żywiec.
- Czulak M., 2005: *Nazwy przysiółków w Międzybrodziu Żywieckim*, Karta Groni XXIV, Wyd. Społeczno-Kulturalne poświęcone sprawom Żywiecczyny i Beskidów, Żywiec.
- Dobrowolski K., 1938: *Badania nad ugrupowaniami etnograficznymi w Karpatach Zachodnich*, [w:] *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*, 42, 5, Kraków.
- Dobrowolski K., 1970: *Studia nad kulturą pasterską w Karpatach Północnych, typologia wędrowek pasterskich od XIV do XX wieku*, [w:] W. Antoniewicz, *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala*, 8, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd. Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków, 98–120.
- Dorywańska E., 1974: *Badania nad pasterstwem i gospodarką polaniarską za Żywiecczyznę*, Karta Groni, Wyd. Społeczno-Kulturalne poświęcone sprawom Żywiecczyny i Beskidów, Wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, Żywiec, 52–56.
- Gąsiorek J., 2007: *Stroje ludowe na Żywiecczyźnie*, Pub. Łukasz Golec, Żywiec.
- Hołub-Pacewiczowa Z., 1930: *Z badań nad pasterstwem karpackim i alpejskim*, Wierchy, 8, Wyd. Towarzystwo Tatrzańskie, Kraków, 89–121.
- Janicka-Krzywdą U., 2000: *Kalendarz 2001 – Stroje ludowe z okolic Babiej Góry*, Stowarzyszenie Gmin Babiogórskich, Kraków.
- Jankowski D., 1990: *Edukacja regionalna jako czynnik regionotwórczy*, [w:] S. Dądrowski, A. Kociszewski (red.), *Regionalizm polski*, Ciechanów, 107.
- Janota E., 1859: *Wiadomość historyczna i geograficzna o Żywiecczyźnie*, Cieszyn.
- Kaczmarczyk Z., 1933: *Przyczynki do gospodarki halnej w XVIII wieku w Państwie Łodygowickim*, 32, wyd. 34, Wyd. LUD.

- Komoniecki A., 1704: *Chronografia albo dziejopis żywiecki*, oprac. S. Grodzicki, I. Dwornicka, w ramach Pracowni Wydawnictw Źródłowych Instytutu Historyczno-Prawnego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, Żywiec 1987, 292–332.
- Kopczyńska-Jaworska B., 1961: *Wędrowniki pasterskie w Beskidzie Śląskim*, Etnografia Polska, V, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, 227–231.
- Kopczyńska-Jaworska B., 1962: *Szalaśnictwo w Karpatach Polskich w świetle prac zespołowych w roku 1960*, Etnografia Polska, VI, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, 321–329.
- Leszczycki S., 1932: *Szalaszy kamienne Beskidu Małego*, Wierchy, 10, 120–123.
- Łach J., Musiał M., 2015: *Przeszłość i znaczenie tradycji dla współczesnego oblicza kulturowego góralszczyzny Beskidu Małego – zapis w krajobrazie*, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki, IGRR Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Musiał M., 2010: *Śladami kultury góralskiej w Beskidzie Małym*, Wyd. Drukarnia Drukpress, Andrychów.
- Petrykowski P., 2003: *Edukacja regionalna: problemy podstawowe i otwarte*, Wyd. UMK, Toruń.
- Pol W., 1851: *Rzut oka na północne stoki Karpat*, Kraków.
- Pszczołka J., 2012: *Początki wsi Międzybrodzie Żywieckie, Czas przypomnieć ojców dzieje*, Biuletyn Informacyjny Gminy Czernichów, Czernichów.
- Putek J., 1959: *Miłośnicy panowie i krnąbrni poddani*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. z dnia 30 sierpnia 2012 r., poz. 977.
- Stachura P., 1998: *Międzybrodzie Bialskie – dzieje i obyczaje*, Wyd. Księży Sercanów SCJ, Kraków, 315.
- Staniczek Ł., 1996: *Koncepcja edukacji regionalnej na Śląsku. Szkic niektórych problemów*, [w:] *Edukacja regionalna na Śląsku. Od tradycji do nowoczesności*, Katowice.
- Środulska-Wielgus J., Błachut Z., Wielgus K., 2009: *Eksploracja przestrzeni historycznej Gorców dla potrzeb turystyki kulturowej*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, 12, *Polskie krajobrazy wiejskie dawne i współczesne*, Sosnowiec, 233–247.
- Szczotka W., 1949: *Studia z dziejów prawa wołoskiego w Polsce*, Czasopismo Prawno-Historyczne, 2, Poznań, 355–416.
- Theiss W., 1999: *Szkoła i edukacja środowiskowa*, Wychowanie na co Dzień 1999, 1–2.
- Udziała S., 1918: *Etnograficzne ugrupowania i rozgraniczenie rodów Górali polskich*, Warszawa.
- Zawiejska E., 1986: *Budownictwo pasterskie w Beskidzie Żywieckim*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Etnograficzna 26, Łódź.
- Ząbek M., 2001: *Góry a kultura ludów górskich*, [w:] J. Gudowski (red.), *Pasterstwo na Huculszczyźnie, gospodarka, kultura, obyczaj*, Wyd. Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Wrocławskiego, Wyd. Dialog, Warszawa 2001.
- Zellma A., 2000: *Edukacja regionalna*, Wychowawca, 10.

